

100 éve született Bajcsy-Zsilinszky Endre

Bajcsy-Zsilinszky Endre levelei Kodolányi Jánoshoz

Lapunk 1982. évi januári száma foglalkozott Bajcsy-Zsilinszky Endre emlékezetével, és az ilyései útmutatásnak megfelelően megkísérelte kijelölni helyét nemzeti történelmünkben, valamint felvázolta a rendkívüli pályakép, a Zsilinszky-dráma problémáit. Ugyancsak a Tiszatáj (1984. március) adott áttekintést Bajcsy-Zsilinszkynek a Gestapo börtönében eltöltött 206 napjáról, kijuttatott leveleinek a segítségével. Most, amikor az ország, s a nemzet emlékezik az antifasiszta ellenállás vezérére, egy Kodolányi Jánoshoz írt levél-füzérrel tisztelgünk a nagy hazafi emléke előtt. (A szerk.)

Bajcsy-Zsilinszky Endre a húszas évek végén, s a harmincas évek elején fokozatosan szakít fajvédő barátaival és saját szélsőjobboldali múltjával. Magányos útkeresése során politikai téren elsősorban a paraszti jellegű pártcsoportosulásokat kíséri figyelemmel, de felfigyel a szellemi mozgalmakra is. Előadást tart és részt vesz a kommunistákat is magában foglaló Bartha Miklós Társaság munkájában, amelynek felhívásait, közleményeit az *Előőrs* című hetilapjában megjelenteti. Ugyanott fórumot ad József Attilának, magához veszi a pálya kezdetén álló Féja Gézát, és rábízta lapjának irodalmi-kulturális rovatát. Sajtójának: az *Előőrs*nek, majd folytatásának, az 1932-től megjelenő *Szabadságnak* a hasábjait a népi írók rendelkezésére bocsátja. Szabó Pál is az ő segítségével válik országosan ismert íróvá, de Sinka Istvántól Tamási Áronon át Veres Péterig megtalálhatjuk a népi írók színe-javát a két lap munkatársai között.

Ezért figyelt fel Kodolányi János is Bajcsy-Zsilinszkyre, aki a harmincas évek elejétől a népi írók közé sorolta magát, és amikor Németh László 1934-ben megindítja a *Választ*, a *Nyugattól* független népi írók szócsövét, ő is ott van a lap munkatársai között.

Bajcsy-Zsilinszkyvel az IGE (az Írók Gazdasági Egyesülete) hozta össze Kodolányit. Akkor találkoztak első ízben, amikor Pakots József halála (1933 tavaszán) miatt az egyesület új elnököt keresett. A választmány Kodolányit bízta meg: keresse fel Zsilinszkyt, akire — Ugron Gábor mellett — gondoltak. Itt kezdődött barátságuk, amelyet csak a sopronkőhidai mártírhalál szakított meg. Kodolányi — Féja után — 1934-ben szerkesztője lett a *Szabadságnak*, mert gondolatvilágához közel álltak Bajcsy-Zsilinszky radikális társadalompolitikai nézetei, és rokonszenvezett a földreformért, a társadalmi igazságosságért, valamint — külpolitikai téren — a német imperializmus ellen az ország szuverenitásáért folytatott küzdelmével.

Közös munkásságuk nem csak a *Szabadság* szerkesztéséből állott, hanem

az *Est*-lapok délutáni orgánumban, a *Magyarország* hasábjain végzett publicisztikai tevékenységükre is kiterjedt. Ugyanis a tulajdonos, Miklós Andor, ezt az újságot a népi írók rendelkezésére bocsátotta, felkérve a velük rokonszenvező Zilahy Lajost, vállalja el a *Magyarország* főszerkesztői állását. Zilahy azután a lap vezércikk-írójának Bajcsy-Zsilinszkyt, úgynevezett ülőszerkesztőnek pedig Kodolányit alkalmazta.

Szerves munkakapcsolatuk egyre inkább elmélyítette barátságukat, amelynek legdöntőbb bizonyítékai az alábbiakban közölt Bajcsy-Zsilinszky-levelek. Mivel a német megszállás és az ostrom következtében a mártírpolitikus levelezésének, iratanyagának jelentős része megsemmisült, és Kodolányi a leveleit általában másolat nélkül írta, hiába keressük az író válaszait, azok is áldozataivá váltak a háborús eseményeknek. Ennek ellenére részben Bajcsy-Zsilinszky leveleiből is következtethetünk Kodolányi válaszaira, részben az író visszaemlékezései is segítenek nekünk eligazodni a kettőjük közti kapcsolat és barátság szálaiban. A mellékletként szereplő *Hóman*hoz címzett levél, és Kodolányi védelmében az *Újságban* megjelent publicisztikai remekmű bizonyítja leginkább: milyen mélységes barátságot és nagyrabecsülést érzett Bajcsy-Zsilinszky Kodolányi iránt.

E levelek közreadója számos esetben tanúja lehetett annak, hogy amikor 1965-ben a készülő „Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről” című memoárkötet számára Kodolányi magnóra mondta visszaemlékezéseit a kötet szerkesztőjének: milyen mély meghatódottsággal, megbecsüléssel szólt barátjáról. És még egy könyvtörténeti tény is meg kell említenünk: amikor a „Kortársak...”-at Békés megye nem engedte Szarvason kiadatni, Kodolányi volt az, aki a Magvető nemrég elhunyt igazgatóját, Kardos Györgyöt megkérte a mű kiadására. Kardos Györgyöt dicséri, hogy amikor a 60-as években és a 70-es évek elején még a történetírásban és publicisztikában inkább csak Bajcsy-Zsilinszky „korlátait” hangsúlyozták, bátran közreadta az emlékfüzért.

VIGH KÁROLY

1.

Budapest, 1934. február 20.

Igen tisztelt Barátom!

Hetekkel ezelőtt abban állapodtunk volt meg, hogy Te velem telefonon megfogod beszélni a mai napra kitűzött értekezlet idejét. En vártam ezt az értesítéset, közben pedig azt hallottam Főjától, hogy Baranyában vagy s ezért nem jelentkeztem magam. Kaptam aztán az értesítést, hogy ma délután 6 órára tűzték ki a szociális bizottság, valamint a jogvédelmi bizottság ülését.¹ Sajnos én már korábban másképpen disponáltam az időmmel, úgy hogy ma már semmiképpen sem tudtam volna elmenni. Még az utolsó pillanatig próbáltam egy terminust eltölteni, de ez nem sikerült. Ez az eset azonban nem oka, csak végső kirobantója ama régen érlelődő meggyőződésemnek, hogy sajnos képtelen vagyok komolyan és becsületesen megfelelni annak a várákozásnak, amivel engem az IGE társelnökének megválasztottatok és fogadtatok. Az elnök úrnak írott levelemben igyekeztem összefoglalni okaimat, melyek engem a lemondásra készítettek, nagyon kérlek, légy kegyes Te is ezeket barátságosan s az irányomban mindig tapasztalt nagy jóindulattal elbírálni és megérteni.

Igaz baráti szeretettel köszönt híved

vitéz Bajcsy-Zsilinszky

Budapest, 1934. február 22.

Kedves János!

Nagyon köszönöm komoly, kedves és igazán szívemhez szóló leveledet. Érveid előtt meg is hajlok: szívesen visszavonom lemondásomat és megkérlek, hogy az Ugron elnök úrnak szóló levelet semmisítsd meg. Ha a Te leveledben megnyilatkozó felfogás az én társelnökségemről csak megközelítőleg is általános, helyesebben, ha azok, akik az élet legnagyobb kérdéseiről és a magyar ügyről nagyban és egészben hasonlóan gondolkoznak, mint mi, így fogják fel az én társelnöki szerepeimet, mint ahogy Te írod: akkor igazán nincs kifogásom az ellen, hogy továbbra is megmaradjak. Te engem leveledben erről biztosítottál — maradok. Főleg a Zilahy Lajosra vonatkozó hivatkozásod nyugtatott meg, mert hiszen valóban Zilahy Lajos sem dolgozik egyelőre semmit az Egyesület érdekében, viszont alkalmilag mégis sokat tehet. Ez állhat esetleg rólam is és örülök, meg is nyugtatsz, hogy rólam is ezt gondoltjátok.

Nem szeretném, ha szemrehányást olvastál volna ki Neked trott levelemből, mert azt igazán nem akartam. Inkább csak magamat mentettem, hogy nem tudván a gyűlésről, másképpen osztottam be az időmet. Emellett sok minden kellemtelen ügy gyűlt össze ezekben a napokban, amelyek bizony nagyon ellensúlyozták a más irányban való örvendetes javulást. Élőszóval majd erről is beszélek, ha legközelebb találkozunk. El-eljöhethél a Modern kávéházba is, ahol én a „Napkeleti Bölcsek”-kel szoktam itt-ott discurálni. Nehogy elvedd tőlem ezt a regénytémát, mert én akarom őket megírni.²

Jó lenne, ha mielőbb találkoznánk Földivel s folytatnánk a hetekkel ezelőtt megkezdett discurzust. Féja Gézának is szóltam, hogy beszéljen vele, Téged is megkérnélek.

Igaz barátsággal üdvözöllek

híved

Bajcsy-Zsilinszky

Budapest, 1934. július 25.

Kedves Jánoskám!

Küldtem egy hevenyészett cikket, tegyétek, ahová akarjátok. Legutóbbi számunk csakugyan nagyon szép és mozgalmas volt, hálás köszönet érte.

Olvasom kellő felháborodással a Magyarországbán a Hamburger Zeitung gyalázkodásait,³ mivel azonban én magát a tudósítást nem olvastam, hálás volnék, ha azt a számot elküldenéd nekem ide Rendesre (Zala megye). Persze a Hamburger Zeitungért még hálásabb volnék, ha elő tudnátok keríteni. Csodálkozom, hogy a többi lapok az egészet elhallgatják. Mi mindenesetre írhatnánk egy kis vezércikket az első hasábon erről, jól nyaka közé legyintve a németnek. Egy haszna talán lesz a dolognak: az, hogy Gömbös Gyula is gondolkodóba esik a saját tökéletlen német politikáján. Ideje volna. Cikkünkben talán azt kellene kihegyezni, hogy a német lap cikkéből egyfelől süvít a gyűlölet, másfelől pedig nyilvánvaló a tendencia: német vérségi beütések, német kisebbségünk és „német kultúránk” jogcímén rátenni a kezüket a magyar Dunavölgyére.

Ballát⁴ megkérhetnéd, hogy az olasz—francia egyezkedő tárgyalások mennyire igazolják pártunk és lapunk politikáját, hiszen mi állandóan hangoztattuk, hogy Olaszország végül is el fog távolodni Ausztria miatt Németországtól és meg fog egyezni Franciaországgal.

Zilahy Lajos megígérte, hogy mivel ledolgoztam négy cikk árát, hamarosan elküldi nekem a 240 pengőt, ide Rendesre. Nagyon kérem a Lőrincet,⁵ hogy sürgősen küldje ezt meg nekem, ha Lajos⁶ már elment volna, mert egészen fillér nélkül vagyok itt. Egyébként kellemes jó időm van s jól indul a retablirozás.⁷

Igaz baráti szeretettel ölel

híved

v. B.-Zs. Endre

Budapest, 1934. augusztus 1.

Kedves Jánoskám!

Sietek küldeni a cikket, amely ugyan nem valami szenzációs, de viszont lehetetlen volt szó nélkül hagyni Mussolini legújabb megnyilatkozásait a magyar kérdéstről. Tegyétek a cikket, aková akarjátok.⁸

A Szabó István-féle cikket fontosnak tartom politikai szempontból, arra még sokszor fogunk hivatkozni, persze az sem olyan szenzációs már most, mint ahogy szegény Szabó István gondolja. Viszont írhattok egy kis bevezetést hozzá, amelyben közölnétek, hogy ez a pásztorlevél sehol sem jelenhetett meg s hogy az milyen élenken jellemzi a változatlanul polgárháborúszerű belső német viszonyokat.⁹

Nagyon kitűnőnek találtam a múlt számot és engedj meg, hogy ezért őszinte baráti köszönetet mondjak Neked. Rengeteg öröömöm volt különösen a Te értékes és kitűnő írásodban, amit remélhetőleg folytatni fogsz.¹⁰ A csillagos Szabónak jó lenne odabökní egyet-kettőt a Bessenyszökről írott múltkori tökéletlen cikke miatt. Ha ugyan nem avult még el a dolog.

Még lett volna írnivalóm, de megy a vonat, sietek.

Igaz baráti szeretettel ölel híved

Endre.

U. i. A Magyarországnak is küldtem egy cikket közvetlenül Szabó Lőrincchez címezve.

Nem szeretném, ha szegény Gödrit¹¹ brüszkiroznánk cikkei meg nem jelentésével. Legalább egyet leadhatnátok belőlük, valaki csak át tudná kissé dolgozni. A mozgalmi részben bizony itt-ott muszáj lesz megalkudnunk egyéb, nem zsurnalisztikai szempontokkal is. De Rádbízom a dolog megoldását.

Budapest, 1934. augusztus 8.

Kedves Jánoskám!

Mindenekelőtt köszönöm leveledet s annak örömdetes tartalmát, valamint a jó lapot s az Esti Kurir megküldését. A náci leleplezésekre vonatkozólag csak arra kérlek ismételtén, hogy kerüljék a túlságos személyeskedést és inkább a politikai szempontokra tegyék a hangsúlyt, mint egyéb dolgokra. Az első bevezető cikket igen jól oldottátok meg.

Aggodalmam csak a Föld Népe-re vonatkozólag van, mert úgy látom, hogy az lassan kivetkőzött nehezen kiformált jellegéből és önállóságából. Úgy látom, hogy Vér gazda a Föld Népe rovására tördel, ami nem fér máshova, azt oda nyomja be, akár illik bele, akár nem. Sem a regény nem volt sohasem a Föld Népében, sem más olyan cikkek, amelyek most odakerültek.¹² Mivel Simándy Pál barátunk szabadságra ment, de meg a fenti körülményre való tekintettel is, írtam egy cikket a Föld Népébe a birtokreformról. Mindig az az érzésem, hogy elhanyagoljuk szegény falusi népünket s legfeljebb csak róluk írunk, de nem nekik, holott erre is gondolnunk kell. Egyébként igen élénk és jó volt a lap, mozgalmas és üde. A tulajdonképpeni cikkem az Ugron Gáborral való vitatkozás, amelyet tehettek a harmadik oldalra.

Elkeseredéseden a kiadóhivatal ügyein, nem csodálkozom. Azt hiszem most már Te is érted az én sokszori ingerültségemet és kifakadásaimat. De ezen már csak akkor tudunk segíteni, ha hazakerülök és kézbe vehetjük a még függő kérdéseket. Végtelenül örülök, hogy tőkét keresel és jólesik s engem is kedvezően hangol, hogy annyi hit és önbizalom van benned a lappal kapcsolatban. Hasonló önbizalmat árulnak el azok a levelek, amelyeket Rácz Gabiék írnak a pártszervezés haladásáról.¹³

Megütötte a fületem a napilapra való célzásod. Éppenséggel nem vagyok ellene, de hát ehhez is elsősorban türe kell. Aránylag kevés tőkével talán egyképpen lehetne megoldani a napilap kérdését, ha t. i. sikerülne valami megállapodást létesítenünk a Kis Újság hitelezőjével. Azok most szorult helyzetben vannak, mert ha nem tudják a lapot fenntartani tovább, egész tőkéjük odavész. Mivel pedig olyan általános rokonszenv és bizakodás nyilvánul meg pártunkkal és a Szabadsággal,

valamint politikai irányunkkal szemben, vajjon nem lehetne-e bérbevennünk a Kis Újságot, vagy megbízatást kapnunk a hitelezőktől annak továbbszerkesztésére. Nem ártana, ha tapogatóznál ebben az irányban.¹⁴ Egyébként talán mi is kapnánk napilapra való engedélyt, mert hallom, hogy Milotauer Pista¹⁵ kap engedélyt egy új lapra.

Mellékelten küldök egy lengyel cikket, amelyet természetesen egy kicsit át kell fésülni, valamint Langfelder mérnöknek egy levelét, amiből esetleg csinálhatnátok egy kis cikket.

Egyidejűleg beküldöttem egy osztrák-barát cikket Szabó Lőrincznek, nem fog ártani, ha érdeklődöl iránta, mert annak szintén a holnapi lapban kellene megjelennie.

Sok szeretettel ölel és üdvözlöi egész kis szerkesztőségünket

őszinte hivatok
v. B.-Zs. Endre

6.

Kedves Jánoskám!

Mici utazik Budapestre és már csak gyorsírásban tudom diktálni ezt a levelet, majd ő elküldi Neked.

Sokat gondolkoztam Nyitrai uram¹⁶ ajánlatán és végül sem tudtam sehogysem tisztába jönni azzal: miért kell nekünk percent szempontjából rosszul járnunk ennél a közös üzletnél? A mérleg a következő:

1. Nyitrai uram kap egy aránylag tartalmához és elterjedtségéhez képest igen nagy politikai és erkölcsi presztizsú lapot, amely kétszer akkora, mint az övé — ingyen. Ezenkívül elég sok gondot fog okozni a lap budapesti összeállítása, kijavítása, szellemi kiegészítése, tördelése, expediálása — amiért mind nem kapunk semmit. Kap 6 oldalas lapjához egy 12 oldalas mellékletet és ingyenes szerkesztést. Ezenkívül kap olyan nyomdászamlát, amely szinte fele annak, amit nekünk adnak.

2. A mi oldalunkon pedig úgy áll a helyzet, hogy a magunkéhoz képest fele annyi terjedelmű lapot kapunk, mint mellékletet ingyen. Nem is bizonyos, hogy valami különösen kitűnő anyagot fogunk kapni. Mégis nem is harmadrészt kapjuk az ez után való közös jövedelemnek, — holott a kiadásunk valóban több, mint az egész 2/3 része —, hanem csak 60⁰/₀-ot.

Ezzel szemben azt mondjátok, hogy Nyitrai így is úgy is megcsinálná a lapot. Igen ám, de semmiesetre sem olyan olcsón, mint ahogy mi tudjuk ezt eszközölni a nyomdában, nem is ingyenes szerkesztéssel és nem is 12 oldalas, az ő főlapjánál kétségtelenül értékesebb „melléklettel”, röviden: ő egy már kész lap bázisához kapcsolódik és az ez után való előfizetésből 40⁰/₀-ot kap, 33⁰/₀-os tartalom és esetleg ennél kevesebb érték fejében. Valójában igazságosabb volna, ha a szerkesztés és egyéb említett dolgok fejében a mi jogos 67⁰/₀-unkat egészítenénk ki 70⁰/₀-ra ahelyett, hogy leszállítjuk 60-ra.

Mindezeket túl érdeklődni kellene kissé bizalmasan új barátunk személye felől és azt is megbeszélni vele, kik azok, akikkel a magyar kolóniából együtt akar dolgozni. Mert ha Ajtay Miklós barátunk körét kihagyja, akkor nem tudom, kik azok az ő értékes fiatal magyarjai...

Mindezeket alaposan hányjuk-vessük meg Jánoskám, hogy azután tiszta bor kerüljön a pohárba.

Kedre beküldöm a cikket, de bizony csak kézzel írottan.

Sok szeretettel köszönt

híved

vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endre s. k.

Budapest, 1934. augusztus 23.

Kedves Jánoskám!

Tegnap véletlenül találkoztam Berecz Sándorral¹⁷ és kaptam tőle egy pompás és szenzációs riportot az első oldalra.

Holnap még talán tudok Veled beszélni a napilap kérdéséről is, délután azonban alighanem elutazom. Bródy¹⁸ igen jó benyomást tett rám, világoseszű és ügyes embernek látszik. Lehetne kísérletet tenni vele.

Nem tudom, Hertelendy megírja-e a sportrovatban a magdeburgi úszóbajnokságok becstelen német jelenségeit és megalázó szemtelenségeit a magyar úszókkal szemben. Ha nem, ezt bizony pótolni kellene.¹⁹ És aztán írhatnátok valamit a Rákóczi-szobor ügyéről is, némi kis iróniával kísérvén ezt a gesztust, amely olyan kormánytól jön, aki kifordítja lényegéből Rákóczi eszméjét és szemben a kurucz verssel azt hirdeti: Ne higgy magyar csak a németnek.²⁰ Persze a Kormányzó Úrról tiszteletteljesen emlékezzetek meg.

Mellékelek egy levelet is egyik értékes munkásemberünktől, talán lehetne belőle valamit csinálni. Egy másik levelet is mellékelek, magam sem tudom, leadjuk-e, nincs egészen igazza. Legfeljebb azért, mert egyik igen lelkes emberünk az illető, mint ahogy utóiratából látod.

Igaz baráti szeretettel köszönt
híved

v. B.-Zs. Endre

Budapest, 1934. szeptember 8.

Kedves Jánoskám!

Nem tudom mire vélni, hogy nem jössz, holott az idő most már szépre fordult és hiába, itt tudnánk csak igazán nyugodtan és alaposan elbeszélgetni dolgainkról. Nagyon is nagy szükség volna erre úgy a lap, mint a párt érdekében, mint pedig a szerintem nagyon szerencsétlenül kormánypárti vágányra kerülő ifjúsági mozgalmunk érdekében. Egy napot rászánhatsz erre a témára. Mint ahogy az egy csirázó és kelő mozgalomnál szokott lenni, rengeteg nálunk is a félrebeszélés, a terminológia különbözőségéből támadó félreértések, de rengeteg az intrika is, akart és akaratlan formában. Igazán tragikus dolog volna, ha még egy olyan egyenes és mindig egyenes utakat kereső ember számára sem adódnék a helyes megértés lehetősége, amilyen én vagyok.

Tudom, hogy rendkívül ki vagy merülve, hiszen emberfeletti munkát végzel és amellet nagy idegmunkát, természetesnek találok tehát, hogy a múltkor nem jöttél be, pláne mikor hallottam, hogy gyöngélkedel is. De igazán fájna, ha valami köztünk levő félreértés kedvetlenitene el lapomtól. Gondoltam, hogy talán rosszul esett Neked a múltkor az a nyelvcsuszamlásom, ahogy néha tréfásan szoktalak Kodolnóinak nevezni, előtted is kicsúszott a számon. De hát tudnod kell, hogy rossz szokásom, hogy kiforgatom a neveket, igazán minden rossz szándék, vagy bántó él nélkül, Veled szemben pedig igazán csak szeretetből.

Mindent összefoglalva, nagyon nagy örömet szereznél nekem, ha az alatt a pár nap alatt, míg itt vagyok, meglátogatnál. Én előreláthatólag csütörtökön megyek haza.

Igaz barátsággal ölel és szeretettel vár

híved: Endre

U. i. Alapjában örülnöd kell, hogy nem Kodolnauernek neveztelek, holott erre pángermán hajlamaid²¹ révén ugyancsak rászolgáltál volna. Ne haragudj hát Jánoskám, hanem gyere.

Budapest, 1934. szeptember 30.

Kedves Jánoskám!

Mellékelem mindenekelőtt az e heti cikkemet.

Ezenkívül egy párizsi levelet, amelyet érdemes volna leadni a Szabadságban. Még egy hosszabb, kissé elméleti cikket a hitlerista agrárpolitikáról, melyet talán megrövidíteni, de mindenesetre kellően alcímezni kellene, különben úgy látom, használható.

Az öreg Griger Miklós²² nagyon barátságosan nyilatkozott rólam a Magyarság vasárnapi számában, de ennél fontosabb, hogy úgy a birtokreform kérdésében, mint pedig az általános titkos választójog kérdésében a mi álláspontunkra helyezkedett. Ki kellene hozni, hogy Griger Miklós a mi pártunk mellett az egyetlen olyan politikus, aki — polgári ellenzéki fronton — ki meri mondani az általános titkos, egyenlő választói jogot. Hozzátok ki ezt a következő számban okvetlenül.

Igaz barátsággal ölel

hived: Endre

Budapest, 1934. október 25.

Kedves Jánoskám!

Nagyon jólesett és jót is tett mai látogatásod és őszinte, igaz baráti szavaid. Ki is józanítottak némileg mérhetetlen dühömből és elkeseredéséből. Két dologgal fogtál meg: azzal, hogy nem hátrálhatsz meg és nem hagyhatom cserben még a legjogosultabb felháborodással és megaláztatással védekezve sem híveimet, barátaimat és a magyar népet; és azzal, hogy a fiatalság legjobbjai velem lesznek, csak álljak az életekre.

Összeszedem hát magam és megpróbálom tovább csinálni a dolgokat.

De mentségemre is fel akarok hozni egy-két dolgot, mert nem szeretném, ha gyengébb embernek gondolnál, mint amilyen vagyok. Az egyik, hogy az utóbbi napokban rengeteg kellemetlenség, bosszúság és csalódás ért: elvesztettünk egy majdnem biztos mandátumot, főleg egyik emberünk lelkiismeretlensége és szegénységünk miatt; úgy látszik elvesztettük Beregben a vármegyével való csatát a törvényhatósági bizottsági választásokon (holott nagy többségünk van), egyesegyedül szegénységünk és ebből fakadó tehetetlenségünk miatt; agitációnk hiányossága miatt a már-már hozzánk csatlakozó szatmár-beregi független kisgazdapártot a legalávalóbb ellenünk szórt rágalmakkal a vén bitang Hegymegi Kiss Pál²³ visszafordította; pár nappal ezelőtt egy jogtalanul kivetett és már törölt illeték miatt kicsi hijja, hogy elvitték a bútoraimat; tegnap a gázt akarták lakásomra kikapcsolni, viszont Csekő elvitt 100 pengőt, úgy, hogy ma is ki van kapcsolva a telefonunk; Nyitrai nem küldte a párisi nyomdaköltséget; a mai napon egy újabb 1100 pengős pert kaptam a nyakamba meg egy 200 pengőn felüli végrehajtást, mivel egy 1700 pengős nyomdatartozásom ma még ki nem bonyolított gaz manipuláció folytán 4500 pengőre emelkedett; mindezek tetejébe még a Magyarországgal való afferem,²⁴ az én „sidóbérencségem” miatt; közben Féja rettenő pánik hangulatot árasztva bejelentette, hogy Szabó Andor a legnagyobb szabálytalanságot csinálja a tarpai szövetezet égisze alatt; végül a Globus²⁵ Előtte ismeretes viselkedése; azt hiszem 3 napra elég még egy keményebb fából faragott embernek is. A másik pedig, hogy nem bírom már nézni és elviselni embereink nyomorúságát: szerkesztőségi szolgánk még a szeptemberi fizetését sem kapta meg, Simándy Palit én tartottam vissza csupa szeretetből és jóakarattal, holott vidéken biztos kenyeret kapott volna, én pedig nem tudom megadni neki ezt a kenyeret. A tehetetlenség dühe emészt és nem enged nyugtot és pihenőt. Főzakklatott a nyomortanyák látása is és a tudat, hogy nem tudok gyorsan segíteni. Aztán a megalázkodások, kérő deputáció a Globusnál s amikor már minden rendbenlévőnek látszik, akkor az utolsó pillanatban beüt az istennyila, hogy olyasmit követelnek, amit erkölcsi szempontból nem tehetek meg. Úgy alszom el már hetek óta egy nagy és jóleső sóhajással, hogy hátha nem is ébredek fel többet en-

nek a mérhetetlen szennynek, aljasságnak és nyomorúságnak a látására, ami a mi szegény magyar életünket körülveszi, háromszoros roppant ócéangyűrűjével az idegenségnak. Zsidók és svábok markában idehaza, németek, románok, csehek, szerbek torkában. Ugyanakkor minduntalan érzem, milyen lefojtott roppant erők feszülnek népünkben, de képtelenek vagyunk középosztályunk becstelenségei, politikai rendszerünk silánysága és kultúránk elsekélyesedése, kapitalizmusunk feneketlen alávalósága és idegensége miatt felszabadítani ezeket a népi erőket. Közben új fenyegetések a látóhatáron, új farkasvermek és új magyar ballépések, melyek kísértetiesen idézik fejünkre, valósággal csábítják a hatalmas gyűlöleteket és megsemmisítő veszedelmeket. Még ebben is meg lehetne nyugodni talán, mint a halálraítélt a halálban, ha az ember nem tudná, hogy mindennek nem kellene így történnie, hogy csak az örültség és a gazság mai pokolbeli szövetsége és uralma idehaza: ez sodor bennünket újabb balvégzet felé.

Nehéz ezt mind egy embernek elviselnie, aki nem tudta azt az elemi életbölcsséget 48 éves koráig megtanulni, hogy nem muszáj a veszendő kis ujj után mindjárt az embernek a szívét is odaadnia — hogy Buday Gyurka²⁶ szavával és igazságával szóljak. Jó annak, akiben megvan a friss életbölcsségnak, önfegyelmnek ez a felsőbbsege és derűje. De ezt csak úgy lehet a mai magyar világban megőrizni, ha az ember olyan kis életkört rajzol maga körül és főleg a maga dolgaival foglalkozik, mint Buday Gyurka. Én mindig túlsokat markoltam egyedülvalóságomhoz és milliók bajaiba bonyolódtam, betegségeibe betegedtem bele. És háborút viseltem inamszakadtáig négy és fél éven át. Sokszor, mikor nagyon megráz egy-egy dühroham, vagy felháborodás, aminek csak egy áldozata van: magam, bizony elfog a kétség és az önbizalom gyöngülésének érzete: fuimus Troes...²⁷

De hát azért egye fene: gyürkőzz András!
Igaz baráti szeretettel ölel

híved: Endre

U. i. Eszembe jutott Jánoskám, hogy holnap megérkezik a beigért Nyitrai-féle 300 pengő, akkor talán a hiányzó 400—500 pengőt úgy lehetne összeszedni, hogy mégis kinyomjuk a lapot, ha két hónapra előleget kapnék a Magyarországtól. De bizony éppen most vettem fel hasonlóképpen előlegként négy cikk után 240 pengőt, vajjon kérhetek-e én ilyen sok előleget: összesen három hónapra szólót? Zilahy Lajos is telefonált, említettem neki ezt a dolgot s ő azt mondta, megoldható. Beszélj Jánoskám Lajossal s ha úgy látjátok, hogy erről lehet szó, akkor talán megkérhetnétek Salusinszky Imrét erre nevében. Persze csak ha Nektek ez nem terhes és csak feltételesen, mert hiszen ha nem jön Nyitrai pénze, akkor ez sem megoldás.

11.

Budapest, 1934. nov. 20.

Kedves Jánoskám!

Teljes lelki letörtségemben és idegkimerültségemben képtelen vagyok bármi kezdeményezésre. Ezért nem is írom alá s el sem küldtem a leveleket. Danival²⁸ beszélgettem a legközelebbi teendőkről, alkalmilag el fogja Neked mondani, hogy min töprengtünk. Meg kell találnunk úgy a Szabadság, mint a párt megoldását — nélkülem. Nekem most még két gondom van: megvédeni mindig tisztán őrzött becsületemet és aztán kiundorodni ebből a magyarságunkat meggyalázó és emberbeszenyező, a nemzeti és társadalmi vérba j harmadik stádiumának fekélyeiben zicsűfolt csonka országból. Mindegy, hogy hová: a csángók közé, vagy Amerikába vagy Dél-Amerikába, vagy Párisba, csak innen el. Ne igyekezzetek visszatartani, hanem ha van Bennetek csak egy szikrányi becsület és szeretet irántam, inkább egyengessétek utamat kifelé.

Igaz baráti szeretettel ölel

híved
v. Bajcsy-Zsilinszky

Budapest, 1934. dec. 1.

Kedves Jánoskám!

A Fiuméből egy köteles vacsorára mentem, onnan a Carltonba, rendes pénteki vacsoránkra, onnan egy kávéházba, ahol pártügyeket intéztünk, onnan haza s az ágyba. Ott olvastam cikkedet Aronról²⁹ és kiugrottam az ágyból, hogy írjak Neked, mert (most 3 óra) délelőtt kezesek után kell szaladjak, mert lejárt egy váltóm s délben utazni kell Derecskére. De nem tudtam megállni, hogy örömmnek, köszönetemnek és őszinte elragadtatásomnak kifejezést ne adjak remek írásodon. Te véded meg igazán Tamási Aront. Szívem és eszem szerint írtál róla, szebben és igazabban, mint bárki eddig. Isten áldjon meg érte!

Ölel igaz baráti szeretettel
híved: Endre

Budapest, 1935. május 16.

Kedves Jánoskám!

Nem könnyű nekem megírnom e sorokat, de talán nem fogsz engem félreérteni s nem kételkedni Irántad való barátságom őszinteségében s ebből eredő szintiszta jóakaratomban.

Cikksorozatod második folytatását így ahogy írtad, nehezen tudnám leadni. És pedig elsősorban és mindenképfölött a Te érdekedben valónak látom, hogy ne adjam le.³⁰ Tudom, hogy elég nehéz helyzetben vagy amúgy is azt Est-lapoknál. És Te ebben a cikkben oly leplezetlen gúnnyal írsz a Pesti Naplóról, hogy nem hiszem, szó és esetleg existenciádat is fenyegető viszonzás nélkül megúsznád-e ezt a dolgot. Emellett attól tartok, hogy túlságosan személyeskedőnek tetsző írással rengeteg ellenséges támadást zúdítanál magadra. Ez ugyan a Te dolgod elsősorban, Te vagy minden sorodért felelős, de viszont valójában elmondtad a magad érveit a liberális fronttal szemben már az előző cikkedben. Itt csak kiszélesítéd és kiélezéd a dolgot. Kár volna tehát nem elég nagy okból és nem elég nagy célra esetleg existenciádat is veszedelembe vinni.

Arra szeretnék tehát kérni, engedj meg, hogy a jövő számban vagy mindjárt az itt beigért cikkel folytatásd és fejezd be a cikksorozatot, vagy pedig némileg enyhíts ezen a cikken egy és más helyen. S arra is adj nekünk engedélyt, hogy megírhassuk: cikked folytatása a következő számban jön.

Engem egyszerűen nem visz rá a lelkiismeret az Irántad való igaz barátság szémszögéből nézve a dolgot, hogy ezt a cikket így leadjam.

Remélem nem haragszol meg érte, de bizonyosra veszem, hogy egy hét múlva Magad fogsz nekem igazat adni.

Igaz baráti szeretettel ölel
híved: Endre

U. i. Ebben a számban leadok egy Ignotus Pál-féle nyilatkozatot. Nem volna az sem érdektelen, ha a következő számban Te erre a polemikus írásra is válaszolnál cikkedben.

Budapest, 1937. április 10.

Kedves Barátom!

Mai telefonbeszélgetésünk alkalmával némi szemrehányás csendült ki szavaidból irántam, illetőleg a Szabadság iránt a Viharsarok ügyével kapcsolatban. Ezért minden félreértés elhárítására a következőket közlöm Veled.

Most hogy említetted a Kogutowitz szegedi cikkéről³¹ szóló tudósítását a Szabadságnak, utánanéztem s hosszas keresgélés után a múlt heti számban meg is találtam. A cikket nem én írtam, nem én adtam le s ilyen formában nem is helyeslem, ha nekem megmutatták volna, enyhítem volna rajta, vagy meg sem jelent volna. Mert volt ugyan a Kogutowitz szegedi cikkéről szó egy szerkesztőségi megbeszélésen, de én akkor úgy képzeltem, hogy azt, mint egy kritikai megnyilatkozást a Féja könyvéről, a magunk kritikájában esetleg megemlíthetnénk. Azt, hogy a kritikánk után, újból felmelegítve és a megjelent kommentárral foglalkozzunk Kogutowitz már régebben megjelent cikkével, ezt semmi esetre sem fogadtam volna el és nem engedtem volna megjelenni, ha tudok róla.

Ugyanakkor azonban hangsúlyoznom kell: igazán függetlenül attól az igazságtalan és hamis beállítástól, melyben Féja az Achim alakját és történetét kezeli, az egész könyvet kezdettől fogva elhibázottnak és szerencsétlennek tartom. Kritikám a könyvről befelé még rosszabb, mint a Németh Imréé volt, többek között azért is, mert nem elég egzaktsággal és mert valósággal glorifikálja azt az egyéni terrorista módszert, amely csak arra jó, hogy szákcúba vigyen egy nagy mozgalmat.

A magam sérelmét egyébként hamar félretettem, amint azt megírtam Illyés Gyulának és megmondtam Németh Imrének s ha eleinte rosszul is esett, hogy a Válasz nem adta le nemcsak Szeberényi Lajos cikkét, hanem a Szeberényi könyvéből vett részletet is, mely bizonyos helyreigazításul szolgálhatott volna a Viharsarok Achimról szóló fejezetének: megmondtam Németh Imrének, én még ez utóbbihoz sem ragaszkodom, annál kevésbé tehetem, hogy a Szabadságban lehozom Szeberényi könyvének ezt a részletét. Sőt odáig mentem a személyi sérelmek félretételében és a tárgyilagosságban, hogy magam mondtam Serényi és Simándy előtt, hogy elhallgatnunk a könyvet nem szabad és rosszindulatú bírálatban sem részesítenünk, de persze az objektív kritika jogát fõnn kell hogy tart-suk magunknak.

Meg kell még jegyezmem, hogy nemcsak Szeberényi nevezte történelemhamisításak Féja említett fejezetét, hanem Tildy Zoltán is mondotta nekem, hogy Féja könyvébe felvett olyan általa mondott, de különösen nem kontrollált és semmi esetre sem könyv anyagául szánt adatokat, amelyeket beszélgetés során minden igény nélkül említett volt Féjának. Nos, ez nem vall valami különös kritikai érzékre és írói pontosságra.

Mindamellett én egyetlen lépést sem tettem, hogy akár a könyv megjelenése elé nehézséget gördítsek, pedig talán megtehettem volna, ha Szeberényinek Féjához intézett levelét Salusinszkynek megmutattam volna, sem pedig azóta, hogy másutt rossz kritikákat provokáljak. Ez nem az én módszerem, én legfeljebb egyenesen szembeszállhattam volna Féja könyvével, de méltatlankodásom elcsendesedésével erről is lemondottam. A könyv írójának ártani a kiadón keresztül, ezt éppúgy az első perctől fogva elutasítottam magamtól, mint ahogy lehetetlen lett volna számomra a könyvnek akarni ártani, mikor a kiadó ugyanaz, aki az én cikkeimet is kiadja a Magyarországon.

Végül meg kell jegyezmem, hogy Kogutowitzot személyesen nem ismerem, még csak levelezésben sem voltam vele soha, értékes embernek tartom ugyan, de éppen ezért annál inkább sajnálom hogy az Új Magyarországon, főleg pedig a könyv elkobzása után a mai cikket megírta, a további könyveknek is nehézséget csinált s az elkobzást mintegy írói oldalról erkölcsileg alátámasztani próbálta.

Ilyen értelemben fog a Szabadság is állást foglalni ebben a kérdésben, amivel nem Féjának tartozom, hanem önmagamnak és a kritikai szabadság elvének.

Egyébként az elkobzásról s az egész könyvről szóló véleményemet Simándy Pali a legutóbbi számban megjelent kis cikkekészkében megbeszélésünk értelmében híven foglalta össze. Te ugyan megjegyezted ma telefonon, hogy csak néhány sort írtunk, azonban mindenesetre a Szabadság volt az első, amely elvi alapon élesen tiltakozott az elkobzás ellen. Azaz, hogy a második, mert ugyanezt előzőleg megtette az Esti Kurír.

Egyébként nagyon szeretném Jánoskám, ha a jövő hét elején megszerezned azt az örömet nekem, hogy megint meglátogatlál.

Igaz barátsággal köszönt

híved:
Bajcsy-Zsilinszky

Melléklet:

Bajcsy-Zsilinszky Endre Hóman Bálinthoz írt levele.

Balatonrendes, 1937. június 21.

Igen tisztelt Barátom!

Megint annak a két barátomnak az ügyében szerettem volna tiszteletemet tenni Nálad, akiknek ügyét legutóbbi ottlétem alkalmával szíves pártfogásodba ajánlottam. Az egyik Kodolányi János, a másik Krenner Miklós. Az előbbinek csak a darabját és általában kétségkívül nem méltányolt nagy művészetét hoztam szóba. Előtte s Magad is nagy elismeréssel nyilatkoztál úgy a Pogány Tűz-ről, mint Kodolányiról általában s mikor elmondottam, hogy szegény ember milyen rettenetes élethajzában van, alig tudja a családja mindennapi kenyerét megkeresni, még Te említetted, hogy lám az ilyen emberen kellene elsősorban segíteni. Egyben fölhatalmaztál engem, hogy megmondjam Jánosnak, szeretnél vele beszélni, jelentkezzék Nálad. Én mindent híven elmondottam Jánosnak, aki rendkívül meg is örült a dolognak s hamarosan beszélt is titkároddal, kérvén őt, hogy valami értesítést kapjon, mikor mehet Hozzád. Azóta én is többször sürgettem a dolgot, már csak azért is, mert én adtam át Jánosnak az üzenetet, de bizony szegény barátom hónapokon keresztül nem tudott bejutni Hozzád. S ez annál fájdalmasabban esett neki, mert már régebben is, nem is egyszer megtörtént vele ez a dolog, hogy a magyarság egyik legnagyobb élő írójának, aki amelletten igen gyöngye egészségű s akinek életében talán a legtöbb üldözésben és méltatlan elnyomottságban volt és van része, méltán elkeseredik, hogy éveken keresztül nem tud bejutni miniszteréhez. Holott egyben a Magyar Írók Gazdasági Egyesületének is főtitkára, valósággal lelke, tehát félig-meddig hivatalos személy is a kultusz-igazgatásban.

Most aztán végre titkárod megígérte, hogy bejuttatja Hozzád ezen a héten. Arra szeretnélek kérni, méltóztassál kicsit hóna alá nyúlni szegény Kodolányi János barátomnak, hogy egy-két hónapi pihenője lehessen, ami persze csak annyit jelentene, hogy nem kellene neki a napi taposó, kenyérkereső, de nem igazi írói munkát folytatnia. Én is, más barátai is többször aggódunk egészsége miatt, mert egyenesen fantasztikusnak látszik, hogy valaki ilyen gyöngye egészséggel egy esztendő alatt megírjon két, óriási előtanulmányokat igénylő, nagy történelmi regényt, két könyvet Finnországról s ugyanakkor reggeltől késő délutánig húzza a napi igát. Ez a munkatempó sokkal erősebb fizikumot is föl kell örölnön rövidesen. Igen hálás volnék, ha segítenél abban, hogy Kodolányi János idő előtt el ne pusztuljon. Szeretne Finnországba is kimenni egypár hónapra, vagy talán hosszabb időre is, ott a magyar—finn kapcsolatok terén is egyenesen mással elvégezhetetlen kitűnő munkát tehetne.³²

Másik nagyon kedves barátom Krenner Miklós,³³ kinek ügye már vagy egy évvel ezelőtt keresztülment a minisztertanácsban s Magad is azt mondtad, lehetetlen, hogy ne volna elintézve. Mindjárt kiadtad titkároddal, hogy derítse fel a kabinetirodában a helyzetet s aztán, ha szükség lesz rá, Magad intézed el a Kormányzó Úrral. Úgy tudom mástól is, de Te is említetted, hogy valószínűleg októberi szereplése miatt megy nehezen a dolog, de kevés méltatlanabb és igazságtalanabb elbánást láttam életemben, mint amilyen ez. Winckler István miniszter lehetett, holott valamikor egy népbiztos titkára volt, Antal Pista államtitkár lehetett és legfőbb jobboldali táltos és vezérkari főnök még nemrégiben, holott szintén bőségesen szerepelt az októberi időkben. De mit tettek ők együtt a magyarságot ahhoz képest, amit Krenner Miklós olyan mérhetetlenül nehéz helyzetben? Sőt azt mondhatni, ha még olyan politikai hibákat követett volna is el, akkor is ezerszeresen expiálta volna a hősies és amelletten intelligens magatartásával, nagyszerű, értékes publicisztikájával, amellyel több mint másfél évtized óta szolgálja az erdélyi magyarság nagy ügyét. Méltóztatol tudni, hogy többször volt elítélve és pedig részben azért, mert rendkívül bátran és fölényesen védelmezte magát s egyetlen hajszályára sem tágitott a maga magyar álláspontjától még a román bíróság előtt sem, sőt védőbeszédei a magyar kisebbségi sorstörténet legmeghatóbb és legnívósabb fejezetei közé tartoznak. Hogyan lehetséges, hogy egy ilyen kiváló embert, aki amelletten páratlan, nemes és előkelő egyéniség s aki esztendőnk hosszú sora óta családjával együtt a legnagyobb nélkülözések között él, ma már Erdélyben névvel nem is írhat, mert a bírói ítélet eltiltotta a cikkírástól:

Isten tudja micsoda hajuknál fogva előráncigált, születlen és embertelen „jobb-oldali” érvekkel vénségére el lehessen ütni az őt minisztertanácsilag is elismert és jóváhagyott megélhetésétől? Lehetetlennek tartom, hogy ne tudnál érvényt szerezni ebben a kérdésben a minisztertanács határozatának és a magyar művelődéspolitikára ama színvonalának, amely nem hagyhatja elpusztulni a Krenner Miklósokat. Persze a tót orrú és kefebajuszú, szükagyú germán őrmestert³⁴ aligha fogja istenné kikiáltani akár Kodolányi János, akár Krenner Miklós. Akkor már inkább megmaradunk magyar módra — a ló mellett.

Nagyon kérve szíves jóakarodat és mindkét esetben megígért sőt a Kodolányi János esetében egyenesen följánlott segítségedet, maradtam őszinte tiszteletem kifejezésével

legkészségesebb híved:
Bajcsy-Zsilinszky Endre

15.

Budapest, 1937. december 11.

Kedves Jánoskám!

Ne haragudj, hogy nagyon kedves leveledre csak most válaszolok, csak szerdán este érkeztem haza, azóta gyártottam a cikkeket s intéztem egyéb dolgaimat. Szerettelek volna meghívni ide hozzám, de vagy tíz napig nem működik a lift s ezért is kedves hívásodra is inkább én készülök Hozzád a jövő hétre, valamelyik este, ha csak valami közbe nem jön.

Amit oly belső fájdalommal panaszkodsz leveledben, az az én fájdalomam is, sorra. Lázító dolgok ezek, mégsem tudunk igazán lázadni ellenük. De nem a magunk hibájából, hanem mert egy ilyen silány és aljas középosztályunk van, amelynek hiába írunk, hiába beszélünk, hiába adjuk ki a lelkünket, semmi sem rezonál; a néphez pedig nem tudunk igazán hozzáférni.

Tudom, hogy nem bántó éllel mondtad, hiszen egész leveled nekem jóleső baráti szeretetet és elvi bizalmat sugároz — hogy én is elbűjtam —, de mégis azt mondom Neked János: ebben nincsen igazad, én a szónak semmiféle értelmében nem bűjtam el, csinálom a magam dolgát, azaz, hogy inkább csak csinálnám, mert a könyvvel nem haladok igazán.³⁵ Más az regényt írni, az embernek önmagából meríteni, szabadon gyúrni át a történelmi anyagot is, mint kínosan ragaszkodni a tényekhez, vitázni egy egész világgal, szortírozni az anyagot és a széthúzó részeket mégis valami egységbe önteni, egyetlen gondolatnak mágnescsőrébe vonni mindent, ami volt, ami történt s végül ami van: ehhez minden irányú kikapcsolódás kellene, olyan mérhetetlen szellemi koncentrációt kíván. Ez pedig nincsen meg. Időm igen nagy részét újságolvasással telik, haszontalan, silány napi dolgokkal.

De azt is mondhatom, hogy könyvem magában akciónak készül, erős rohamnak a mai Magyarország egész gondolatvilága ellen, azt nem lehet tehát mondani, hogy én a politikai harci tevékenység mezejéről a múltba menekültem volna. A múltba csak visszavonultam, hogy annál nagyobb erővel előretörjek.

Leveled egészben véve mégis sokkal inkább biztatás és buzdítás rámnézve, mint bármilyen szemrehányás. Mert az olyan férfiaknak és barátoknak bizalmát, amelyen Te vagy, meg kell és meg is akarom érdemelnem.

Abban a reményben, hogy a közeljövőben mindezekről nyugodtan elbeszélgethetünk, kézsócskjaimat jelentve Feleséggednek,

vagyok igaz baráti szeretettel
híved: Endre

U. i. Hóman most azt csinálja velem, vagy a titkárjai, amit Veled tettek: „előjegyznek”, aztán nem értesítenek. A jövő héten hozzá is szeretnék okvetlenül eljutni, a Te ügyedben is. De a Pethővel való dolgot se felejtettem el, csak a megfelelő alkalmat várom. Semmi szín alatt sem fogom hagyni, hogy kenyér nélkül maradj és szükség esetén Eckhardt baráti segítségét is igénybe veszem. Ne

csinálj magadnak egzisztenciális gondokat a jövőre vonatkozólag kedves Jánoskám, mert sok minden disznóság megtörténhet a mai Csonkamagyarországon, de az már mégsem, hogy Te kenyér nélkül maradj.

16.

Budapest, 1938. jan. 10.

Kedves Jánoskám!

Ma beszéltem Haász Aladárral,³⁶ akit én — szintén huszár volt — még a háborúból ismerek. Azt mondta: Meg akarja mindenáron csinálni a Te dolgodat, rendkívül nagyra értékeli a tehetségedet, munkásságodat, eredményeidet és igen nagy reményeket fűz a Te finnországi szereplésedhez. Az ügy most Jalsoviczkynál van, megsürgeti, pár nap múlva föl hív. Egyebet is beszéltem vele, majd élőszóval elmondom.

Csütörtökön innen megyünk a pártba, ha nincs ellenedre. Téged is ide várlak d. u. 6 órára.

Igaz baráti szeretettel
híved: Endre

17.

Budapest, 1943. február 3.

Kedves Jánoskám!

Itt küldöm az Újságba írt cikkemet,³⁷ melyet — úgy látom — kihagyás nélkül engedett át a cenzúra, csodálkozásomra és egyben öröömre. Persze azt nem tudhatom, hogy Te is meg leszel-e elégedve ezzel az írással, melyben talán túlságosan is tettem bizonyos engedelményeket, pusztán taktikai okokból, hogy a lényegét kihozhassam. A cím talán nem is jó, annál kevésbé, mert nem mint védő fogtam föl a dolgot, aki fűt-fát fölhoz védence érdekében, hanem inkább, mint bíró. Mindenesetre az igazság szeretete, a magyar szellem tisztelete és az Irántad való őszinte nagyrabecsülés és baráti szeretet vezetett. Jólesnék, ha így könnyvélnéd el a dolgot.

Most már sajnálom, hogy nem hamarabb léptem föl Lendvai ellen. Igaz, hogy abban az időben nem találtam volna lapot, mely leközelje. Becsületére válik a „zsidó” Újságnak, hogy leadta, zokszó nélkül. Ha hazajössz, kérlek, hívj föl telefonon.

Igaz baráti szeretettel köszönt
híved:
Bajcsy-Zsilinszky

BAJCSY-ZSILINSZKY ENDRE: KODOLÁNYI JÁNOS VÉDELMEBEN
Újság, 1934. január 31.

Áll a fülemüle-pör két kitűnő magyar író, Kodolányi János és Lendvai István között.³⁸ De Arany János ismeretes versének tanulságával ellentétben még csak a szereplő ügyvédek sem mondhatják, hogy a fülemüle nekik fűtyül, mert a két ágrólszakadt író ugyan egyikőjüket sem kecsegteti valami dús honoráriummal. A pör azért csak folyik...

A törvényszék tanácsa elrendelte a bizonyítást, egész sor tanú kihallgatá-

sát, újságcikkek felolvasását, mindezt lényegében annak igazolására, hogy egyik legnagyobb élő írónk nem jó hazafi, elárulta annak idején a magyar ügyet Benesnek, már-már hazaáruló...

Nem kívánok — természetesen — elébevágni a bírói igazságszolgáltatás menetének, azt különben nem is tehetném, még ha akarnám is. De talán szabad 1943 januárja végén elborzadnom azon, hogy egyáltalán vita folyhat arról, vajon a mi nemzedékünk egyik legnagyobb és legmagyarabb írója — jó magyar-e.

Eszembe jut a hazafiúi és irodalmi inkvizíció hosszú évtizedes pöre szegény Ady Endre ellen. Aztán a húszas évek elején Móricz Zsigmond ellen. Szellemi életünk szegényére Móricz Zsigmond — az Ady „rózsafavonója”-hoz méltó „mélyzengésű húr” évekre kitiltatott a Nemzeti Színházból. Én akkor, az ellenforradalmi természetes reakció legforróbb napjaiban tiltakoztam a magyar géniusz e megcsúfolása ellen. Ugyanígy akarták később a magyar életből kiközösíteni Szabó Dezsőt is. Petőfivel ilyesmi csak azért nem történhetett meg, mert verseiből ügyesen kihagyogatták azokat, melyek nem illettek bele a „neobarokk” környezetbe. Kossuth is rosszul járt e két évtized során, halála után másodszor is száműzetésbe került. De folytathatnók a Bartók Béla és a Kodály Zoltán ellen való „hazafias” aggodalmaskodásokkal és méltatlan támadásokkal is. Közben Tamási Áront is megcsipkedte néha a „konstruktív” kritika és a hazafiúi igazhítőség. S ha nem csalódom, volt idő, mikor Illyés Gyulának is védekeznie kellett a „szélsőbaloldali destrukció” gyanújával szemben. A román uralom részéről annyit üldözött legkitűnőbb erdélyi publicistánk, Krenner Miklós (Spectator) is elég sok méltatlan gáncsolás és gáncsvetést kellett elszenvedjen, amiért annak idején békehidat tervezett az erdélyi népek között... Most aztán Kodolányi Jánosra is rájár a rúd.

Ha akarnánk, folytathatnánk ezt a névsort, visszafelé a múltba. Tisza Istvánnal, a „fő háborús uszítóval”, az ifjabb Andrassy Gyulával, a „fekete gróffal”, a nagy rabonbán Ugron Gábor erkölcsi hitelének gonosz lejáratásával. Kossuth Lajost törvény közösitette ki a nemzet közösségéből, de nagy ellenfele, Széchenyi is sokáig volt gyanús sokak előtt hazafiúi szempontból. Rákóczi Ferencet pedig törvény bélyegezte hazaárulóvá. S hogy visszakanyarodjunk a félmúlthoz és a jelenhez, Móricz Zsigmond húsz évvel ezelőtt mint „kommunista” került kívül a Nemzeti Színházon, most aztán Kodolányi János áll vád alatt, mint Benes bérence...

Hát nem szörnyű dolog ez? Mindig a legmagyarabbak, a leghívebbek, a nemalkuvók, a magyar géniusz legigazibb kifejezői! Most el is tekintve Kodolányi János személyétől és esetétől, kérdem: ugyan mi volna ma ebből az országból s a magyar szellemből, ha a maguk korában, vagy életük egyik-másik szakaszában mind a gyanúsoknak, kétes hazafiaknak, káros rombolóknak tartott nagyok életműve hiányoznék — mint a székely népballada Kőműves Kelemennéjének vére Dévaváranak felépítésénél — abból a másik, nagyobb és még tragikusabb sorsú Dévaváranak építőkövei közül, melyet Magyarországnak neveznek?

Mondom, nem akarom a magam mondanivalóját összekeverni a most folyó pörrel. Nem is tudhatom, Kodolányi János hogyan és mivel fog védekezni. Én csak a vádat látom és azt önmagában is tragikusnak érzem hazánk mai rendkívüli súlyos helyzetében. *Valóban Kodolányi volna az a belső el-lenség, aki ellen kardot kell rántani?* Lehet rossz magyar az, aki gyermek-

korának keserves küszködéseitől kezdve egész írói és újságírói pályáját két eszmének szentelte, egész nagy tehetségét ennek a két gondolatnak áldozta, vállalt értük szenvedést és nyomorúságot, rengeteg megaláztatást is, üldözetest és sokáig szellemi éhbért a tehetségtelenek dűskálásai közepette: *magyarságáért és a szegényekért?* Pályáján ő is tévedhetett nem egyszer, olyan szenvedélyes embernél, aminő Kodolányi, ez bizony elég könnyen megeshet. Egy éven át szerkesztette az én hetilapomat, a Szabadságot, sokszor láttam, milyen elemi erejű benne a felháborodás készsége, ami aztán elragadhatja. Amellett nem is vérbeli politikus, hanem annál vérbelibb író s mint író mindig a dolgok lényegét, a mélyen fekvő okokat keresi: emberben, társadalomban, korszakban, történelemben. Az ilyen író annál könnyebben betlik a politikai felszínen. De azt elmondhatom, hogy szinte nem is lehet vele másról beszélni, mint lelkének két legnagyobb gondjáról: a magyarságról és a szegényekről. Legtöbbször a szegény magyarokról, a szónak mind a régi Szent István-énekben szereplő hazafiúi, mind szociális értelmében. Ki fogja azt józanul elhinni, hogy egy ilyen, igazán nem mindennapi és mélyen magyar művészi lélek szándékosan, tudatosan akart ártani vagy ártott hazájának?

Azt mondják a pörről szóló laptudósítások, hogy Kodolányi a húszas években cseh zsoldban álló pozsonyi lapba írt cikkeket, ott a Szent Imre-kultusz t gyalázta és a sarlós mozgalmat pártfogolta. Tudtommal ez a legfőbb vád. Ha tette, rosszul tette egyiket is, másikat is, harmadikat is. A cseh kormánnyal kapcsolatban levő magyarnyelvű lapba azonban csak két okból írhatott: vagy nem tudta ezt a kapcsolatot, vagy tudta, de nem lévén más szellemi összekötő kapocs számára a felvidéki magyar ifjúsághoz, belement ebbe az — elismerem, kárhoztatandó — kompromisszumba. Az is elítélendő dolog, hogy nem megfelelő módon szolt bele a Szent Imre-kultusz kérdésébe s különösen, hogy ezt az ország államhatárain kívül tette. Előtte azonban egyetlen percig sem lehet kétséges, hogy a Szent Imre-évek ez a beállítása a magyarság szociális létkérdéseinek éles és nyers hangsúlyozása akart lenni az akkori „neobarokk” túlzásaival és egyoldalúságaival szemben, *melyeknek során bizony valóban elspiritualizálódtak szociális létkérdéseink.* Végül pedig ami a sarlós mozgalmat illeti, abban aztán igazán teljes bizonyossággal állíthatom Kodolányi jóhiszeműségét. Mert hiszen ez a sarlós mozgalom igen szépen indult, a felvidéki magyarság ifjúságának hazafias kezdeményezéseként, magam is barátságosan foglalkoztam vele annak idején hetilapomban és csak jóval utóbb tudtuk meg a mozgalom későbbi titkos kapcsolatait a cseh kormánnyal s káros elhajlásait a szélsőségek felé. Nos hát, ez volna ez a rettenetes bűnanyag, amiért Kodolányi János magatartása „már-már súrolja a hazaárulást”?

De egyáltalán, igazságos és emberséges dolog volna: egy nagy tehetségű és nagy érdemű magyar író, lángoló magyar szellem erkölcsi egyénisége, becsülete és magyar hazafisága fölött úgy törni pálcát, hogy a bűnösség serpenyőjébe ilyen vagy ehhez hasonló a legrosszabb esetben az emberi gyarlóság rovására írandó kisebb botlásokat rakunk, *de elfelejtjük a másik serpenyőbe rakni azt a töméntelen szépséget és áldozatot, regények, elbeszélések, drámai művek gar madáját, melyeknek mindenike árva hazánk és árva népünk ügyét szolgálja?* Szegény Pethő Sándort nem is olyan nagyon régen valósággal elbűvölte Kodolányi nagyszerű regénye a tatárjárás idejéből, a Vas Fiai, csodálatos vezércikket írt róla. Legutóbbi történelmi regény-ciklusának mostanában megjelent kötetét olvasom, a Holdvilág Völgyét olyan elmélyedéssel és gyönyörűséggel, amibe a magamfajta, politikával bajlódó embert csak a legtisztább és a leg-

igazibb művészet tudhat így beleringatni. Felismerszik minden hősből és ezek minden szavából az író szándéka: *fölmutatni ennek a mi gyarló nemzedékünknek a magyar lélek, a magyar szellem, a magyar test ősi, maradandó, megőrzendő vonásait.* Kérdem én barátilag Lendvai Istvántól: *hát ki a magyar ebben a szomorú országban, ha még Kodolányi János sem az? Hát hogy akarunk itt magyarabb és tisztultabb életet teremteni a vízözönből, ha még egy Kodolányi Jánost is hajlandók vagyunk odadobni a hullámoknak?*

Híszen lehet, hogy Kodolányi publicisztikai megnyilatkozásaiban, politikai állásfoglalásaiban nem mindig volt szerencsés, talán itt-ott kapkodott szalmazsálak után, melyeket gerendáknak nézett a szegény magyarság sorsának jobbitását sóvárgón kereső szeme. De ha semmi mást nem írt volna életében, csak a Földindulást⁹ akkor is a magyar nép szeretete kellene, hogy óvja s melengesse őt egész életén át.

Ez a véleményem a Kodolányi-ügyben s hiszem, hogy velem együtt igen sokaké, főleg azoké, akik iszonyodva gondolnak a magyar szellemi élet vesztes bomlására a végzetet hordozó időkben. Bizony méltatlan volt az a hajsza, melyet Lendvai István folytatott hosszú időn keresztül Kodolányi János ellen, méltatlan mindkettőjükhöz. S merem mondani — talán a pörösködő felekkel való régi őszinte barátságom s a mindkettőjük iránt érzett nagyrabecsülésem jogcímén is: ennek a pörnek egyetlen méltó és megnyugtató befejezése csak az volna, ha Nomád mély sajnálkozása kifejezésével adna elégtételt megbánott és meghurcolt írotársának.

JEGYZETEK

1. Az Írók Gazdasági Egyesülete (IGE) szociális és jogvédelmi bizottságának az értekezletéről van szó. Az IGE 1932-ben jött létre, melynek alapításában Kodolányinak jelentős szerepe volt: az egyesület nevét is ő találta ki. Első elnöke, Pakots József (1877—1933) újságíró, író, közmegelegedésre látta el funkcióját, de már egy év múlva, 1933-ban meghalt. Utódát roppant nehezen találták meg, melynek során ellentétek merültek fel Móricz és Kodolányi között. Végül is Ugron Gábort (1880—1960), volt minisztert, liberális politikust választották elnöké, míg a társelnöki tisztre Bajcsy-Zsilinszky Endrét, Fenyő Miksát, Földi Mihályt és Zilany Lajost kérték fel. Főtítkárr Kodolányi János lett.

2. Bajcsy-Zsilinszky asztaltársasága, akiket „napkeleti bölcsek”-nek neveztek (Ajtay József, Balla Antal, Csetényi József, Julier Ferenc, Pethő Sándor, Tombor Jenő, és alkalmilag mások is), akkor a Modern kávéházba járt. A „bölcsek” valóban jó regénytémát alkottak, de sem Bajcsy-Zsilinszky, sem más nem írta meg őket.

3. A Magyarország 1934. július 25-i száma „Példátlan német támadás Magyarország ellen” címmel közli a Hamburger Zeitung magyarellenes cikkét. A német lap a magyar közélet számos személyiségéről — névelemzés alapján — kimutatja német származását.

4. Balla Antal (1886—1953) újságíró, történész és politikus, akkor a Pesti Hírlap belső munkatársa, majd csatlakozván a Független Kisgazdapárthoz, 1945 után tájékoztatásügyi miniszter lett. Egyébként Zsilinszky akkor joggal reménykedhetett abban, hogy Mussolini Ausztria védelmére kel Németországgal szemben, hiszen még 1937-ben is a Brennerre rendelte csapatait, s így megakadályozta az Anschlusst.

5. Lőrinc — Szabó Lőrinc, aki akkor a Magyarország szerkesztőségében dolgozott.

6. Lajos — Magyar Lajos, a Magyarország kiadóhivatalának vezetője.

7. Retabifrozás — valójában katonai kifejezés és a háborúban megvisselt csapatok újbóli harcra kész állapotba hozását jelenti. Zsilinszky esetében arról van szó, hogy regenerálódása a Balaton partján jól indul.

8. Zsilinszky írása: „Nincs mit félnünk Olaszország és Franciaország kibékülésétől”. (Szabadság, 1934. aug. 5.)

9. Szabó István írása végül is nem jelent meg.

10. Kodolányi János: Hulló Európa — hulló magyarság. Szabadság, 1934. júl. 29., aug. 5., aug. 12., aug. 20.

11. Gödri Antal géplakatos, a Nemzeti Radikális Párt munkásszövetségének egyik vezetője.

12. Áfra Nagy János tanár volt a Föld Népe rovat vezetője. Átmenetileg azonban Vér Andor gondozta a rovatot, amelyhez szakmailag nem értett.

13. Dr. Rác Gábor ügyvéd, az NRP miskolci szervezetének elnöke, és egy rövid ideig a párt központi titkára.

14. A Kis Újság megszerzése nem sikerült, különben is túlzott reményeket táplált Zsilinszky és Kodolányi egy napilap megindítását illetően. Még a Szabadság hetenkénti megjelenése is időnként gondot okozott.

15. Mlotauer Pista — Mlotay István kivált a *Magyarságból* és „Új *Magyarság*” néven új lapot indított.

16. Dr. Nyitrai Elek, egy Párizsban élő ambíciózus, de önös érdekeit szolgáló ügyvéd Zsilinszky-nél kieszközölte, hogy Párizsban megjelenesse a Szabadság ottani mellékletét, a Párizsi Magyar Figyelőt, amely lap — elsősorban Nyitrai hibájából — csak tiszavirágéletet élt.

17. Berecz Sándor, a Pesti-Hírlap szerkesztője.

18. Bródy András újságíró, Bródy Sándor író fia.

19. A magdeburgi úszó- és vízipólió Európa-bajnokság nagy magyar sikerrel végződött. Dr. Bárány István Európa-bajnok, a magyar csapat vezetője, a Magyarország 1934. augusztus 22-i számában beszámolt arról, hogy a német rendezők a győztes magyar csapat tiszteletére csak vonakodva voltak hajlandók eljátszani a magyar himnuszot, megvárva, míg a közönség nagyrésze elhagyta az uszodát.

20. Pásztor János alkotásáról, a Parlament előtt 1937-ben felállított Rákóczi lovas szoborról van szó.

21. Zsilinszky tréfásan ír Kodolányi „pángermán” hajlamairól, mert az író mindig is német-és náciellenes politikai magatartást tanúsított.

22. Griger Miklós (1880—1938) r. k. pap-politikus, átmenetileg legitimista pártot szervezve, keresztényszociális elveket vallott. Említett cikke a Magyarország 1934. szept. 21-i számában jelent meg.

23. Hegyegi Kiss Pál (1886—?) a Friedrich-kormányban államtitkár, a 20-as években Debrecen országgyűlési képviselője. A polgári ellenzék tagja. Intrikus magatartása miatt Zsilinszky és baráti köre nem kedvelte.

24. Bajcsy-Zsilinszky afférja a Magyarsággal akkor keletkezett, amikor a marseille-i merénylet következtében feszültté váló nemzetközi légkörben a francia orientációt képviselő Bajcsy-Zsilinszkyt nemcsak ellenfelei támadták, hanem politikai barátainak egy csoportja is cserben hagyta. Így pl. Pethő Sándor lapja, a Magyarország, nem jelentette meg a francia—magyar közledekről írt cikkét. Az ügy részleteit tartalmazza Zsilinszkynek Pethő Sándorhoz 1934. okt. 21-én intézett levele: OSZK, kéziratár.

25. Globus Nyomda.

26. A Szegedi Fiatalokhoz tartozó Buday György grafikusművész egy időben rendszeresen jelentette meg grafikáit a Szabadságban.

27. Fuimus Troes — Vége a dicsőségünknek! (Értelemszerű fordítás az Odüsszeia alapján.)

28. Dani — Kertész Dániel, Csekő után a Szabadság kiadóhivatalának vezetője, a debreceni, majd budapesti ifjúsági mozgalom ismert alakja.

29. Kodolányi János: „Egy nemzedék két világ között”. (Szabadság, 1934. dec. 2.)

30. Kodolányinak a „Fegyvertánc az új szellemi front körül” című cikksorozatáról van szó, amelynek első közleménye a Szabadság 1935. május 12-i számában jelent meg. Ignotus Pál a lap következő számában (1935. május 19.) megvédi az Esti Kurirban leközölt és Kodolányi által támadott írást. Az Ignotus-levél címe: „Egy baloldali gáncsvető az új szellemi frontról”. Jellemző Zsilinszky tárgyilagosságára, hogy egyfelől Kodolányi cikke elé szerkesztőségi megjegyzést tesz, amely szerint „annak minden sorával és megállapításával nem tudunk egyetérteni”, másfelől az Ignotus-cikken kívül leközli Nagy Tibor hozzászólását is, aki a vitában Ignotusnak ad igazat: Szabadság, 1935. május 26.

31. Kogutovitz Károly (1886—1948), a szegedi egyetem földrajzprofesszora. Cikke a Viharsarokról az Új Magyarország 1937. április 10-i számában jelent meg. Habár Féja az Áchimról szóló fejezetben a tárgyilagosságot mellőzve ír az Áchim—Zsilinszky-ügyről, a Szabadság mégis helyteleníti a Viharsarok hatósági elkobzását és az író elleni bírósági ítéletet. (Szabadság, 1937. ápr. 11. és október 17. számok). Zsilinszky külön cikkben is foglalkozik az ítélettel. (Birtokpolitika a bírói tárgyalóteremben. Szabadság, 1937. okt. 17.)

32. Zsilinszky intervenciálása Hómannál Kodolányi újabb finnországi útja érdekében sikerrel járt. Az író 1936 és 38 között több alkalommal járt Finnországban.

33. Krenner Miklós (1875—1968), írói nevén Spectator, a két világháború között az erdélyi magyarság neves publicistája és közéleti személyisége, aki Bajcsy-Zsilinszky baráti köréhez tartozott. Írásai Zsilinszky lapjaiban is megjelentek.

34. Hitlerről ad „személyleírást” Zsilinszky.
 35. Az „Egyetlen út a magyar paraszt” című könyvén dolgozott.
 36. Haász Aladár miniszteri tanácsos, a VKM III. ügyosztályának volt a főnöke, akihez a külföldi kulturális ügyek tartoztak. Jalsoviczky Károly, a VKM einöki osztályának külföldi kulturális ügyekkel foglalkozó miniszteri osztályfőnöke.
 37. Bajcsy-Zsilinszky Endre: Kodolányi János védelmében. Újság, 1934. január 31.
 38. Lendvai (Lehner) István (1888—1945) újságíró, költő. Az első világháború után Zsilinszky-hez hasonlóan a fajvédő csoport tagja, nemzetgyűlési képviselő. Kiábrándulva a jobboldalról, Hitler hatalomra kerülése után a demokratikus ellenzék oldalára áll, és a Magyar Nemzet munkatársa lesz, ahová Nomád néven náci- és nyilasellenes cikkeket ír. 1945 márciusában a nyilasok börtönében hal meg. Kodolányi-ellenes írásai, glosszái a Magyar Nemzetben jelentek meg.
 39. Kodolányi „Földindulás” című drámája a dunántúli sváb tengerben pusztuló, egykézű magyar parasztság tragédiáját mutatta be, és ez akkor bátor, németellenes politikai kiállást jelentett.

SZALAY FERENC RAJZA